

ΤΡΟΥΜΠΑ

Νίκος Μπελαβίλας

Η εικόνα του Πειραιά που βλέπουμε σήμερα διαμορφώθηκε πριν από μισό περίπου αιώνα. Στην καρδιά της δικτατορίας των συνταγματαρχών από το 1968 έως το 1972 περίπου, συνέβησαν αλλαγές μεγάλες, ριζικές για την ταυτότητα της πόλης. Όλες μαζί, σε ένα μικρό διάστημα, αποσπασματικά χωρίς να προκύπτουν από έναν ενιαίο σχεδιασμό. Παρά την αποσπασματικότητα του, υπηρετούσαν μία κοινή λογική ενός ασαφούς μοντερνισμού– αποδεκτή από την τοπική κοινωνία – λογική που δεν ανήκε μόνο στους συνταγματάρχες και τον διορισμένο από τη χούντα δήμαρχο, αλλά και στις προδικτατορικές κυβερνήσεις και δημοτικές αρχές. Εξ' άλλου τα περισσότερα έργα της περιόδου είχαν δρομολογηθεί στις αρχές του '60 και ολοκληρώθηκαν μέχρι το 1972. Κατασκευάστηκε το στάδιο "Γ. Καραϊσκάκης" στο Νέο Φάληρο, για τους ευρωπαϊκούς αγώνες στίβου του 1969. Καλύφθηκε με επιχωματώσεις η αμμουδιά του Σαρωνικού και άρχισε η κατασκευή της υπερυψωμένης λεωφόρου Ποσειδώνος. Κατεδαφίστηκε η μεγαλύτερη παραγκούπολη της χώρας, η οποία δέσποζε στην είσοδο του λιμανιού στη Δραπετσώνα και στη θέση της υψώθηκαν τα συγκροτήματα οργανωμένης δόμησης. Το Πασαλιμάνι μετασηματίστηκε σε μαρίνα αναψυχής του ΕΟΤ. Στις βραχώδεις ακτές της Καστέλλας και της Πειραιϊκής διαμορφώθηκαν δύο λαϊκές πλαζ κολύμβησης. Στο λιμάνι κατασκευάστηκε ο εντυπωσιακός σταθμός επιβατών των υπερωκεάνιων πλοίων με την καμπυλωμένη στέγη, η "Παγόδα" όπως την ονόμασαν οι ντόπιοι και στην κορυφή του λόφου του Προφήτη Ηλία ένα υπερσύγχρονο για την εποχή του αναψυκτήριο. Περιέργως όμως, δεν ήταν αυτά τα έργα που σημάδεψαν τη συλλογική μνήμη της πόλης όσο τρία άλλα συμβολικά και βίαια που συνόδεψαν την αλλαγή εποχής. Έργα που ταυτίστηκαν με την εξάλειψη της βρώμας, της ακαταστασίας, της ανηθικότητας και της παραβατικότητας. Έργα ηθικής και καθαρισμού της πόλης, μεγάλα, επικοινωνιακά... έργα έμπνευσης του ιδιόμορφου δημάρχου της περιόδου 1967-1974, του Αριστείδη Σκυλίτση.

Τζένη Καρέζη και Νίκος Κούρκουλος στη *Λόλα της Τρούμπας* (1965). Σκηνοθεσία Ντίνος Δημόπουλος

Καθάρισε σε μια νύχτα τη γειτονιά των πορνείων, διώχνοντας πεντακόσιες εκδιδόμενες γυναίκες από το λιμάνι. Επίχωσε τις σπηλιές στα βράχια της Πειραιϊκής και μαζί τους το αρχαίο Κονώνειο τείχος, σβήνοντας

από το χάρτη ένα παμπάλαιο στέκι χασικλήδων-τη “Σπηλιά του Δράκου”. Ολοκλήρωσε την επιχείρηση εξωραϊσμού της πόλης γκρεμίζοντας τα περισσότερα δημόσια νεοκλασικά αρχιτεκτονήματα της, το δημαρχείο, δύο εκπαιδευτήρια, τη δημοτική αγορά και τη μνημειώδη μαρμάρινη κλίμακα των κήπων της Τερψιθέας. Ανάμικτα, η βρώμα της ψαραγοράς, η κρυφή ζωή των πορνείων, η παραβατικότητα των χασικλήδων και οι ασυντήρητοι σοβάδες των νεοκλασικών μεγάρων, τσουβαλιάστηκαν σε ένα δέμα και αφαιρέθηκαν με χειρουργική ταχύτητα και μέθοδο από το σώμα του Πειραιά. Ότι δεν τολμούσαν να κάνουν οι κυβερνήσεις της ανάπηρης μεταπολεμικής δημοκρατίας το έκανε η δικτατορία. Το κενό των επεμβάσεων της χούντας, κατέλαβαν συντριβάνια στη μέση της θάλασσας, οδοκαθαριστές παρελαύνοντες με ομοιόμορφες στολές, κηπάρια με χλόη, ρέπλικες μαρμάρινων κορινθιακών κιόνων, ένα ετήσιο καρναβάλι και τρία τεράστια ημιτελή γιαπιά που ακόμη στέκουν άσχημα και εγκαταλειμμένα. Μαζί με αυτά και ένα διαλυμένο ταμείο του δήμου Πειραιά.

Τα χρόνια πέρασαν. Η κατεδάφιση των νεοκλασικών εκ των υστέρων πληγώνει τους Πειραιώτες. Οι αρχαιολόγοι και οι επιτροπές κατοίκων παλεύουν να ανακτήσουν τη χαμένη Πειραιϊκή, τη θαμμένη κάτω από τα χώματα και τα αυθαίρετα. Μόνο την Τρούμπα δεν τολμά ουδείς να αναπολήσει.

Αναζητούσα παλιές φωτογραφίες, εικόνες των δρόμων με τα κόκκινα φανάρια. Δεν υπάρχουν. Παρότι τα ιστορικά αρχεία αλλά και τα κιόσκια των εκδοτικών οίκων στην καλοκαιρινή έκθεση βιβλίου του Πασαλιμανιού, είναι γεμάτα με παλιές καρτ-ποστάλ του Πειραιά. Των νεοκλασικών, των παραπηγμάτων των προσφύγων, των ατμόπλοιων και των ιστιοφόρων του λιμανιού, των αρχαιοτήτων, των μικτών λουτρών του Φαλήρου. Όμως οι οδοί Φίλωνος και Νοταρά απουσιάζουν από το πάνθεον της επίσημα καταγεγραμμένης μνήμης. Κι' ας είναι ακόμη το τοπωνύμιο, η Τρούμπα, πασίγνωστο σ' όλη την Ελλάδα, όχι ως στέγη ναυτιλιακών εταιρειών, όπως μετασηματίστηκε μετά την καταστροφή της, αλλά ως τόπος ακολουσίας.

Ένας Κερασιινιώτης, ο Βασίλης Πισιμίσης, παραβίασε το ταμπού και έγραψε το πρώτο βιβλίο για την Τρούμπα. Όχι μόνο για την Τρούμπα, αλλά και για τα Βούρλα, το άλλο άβατο της πειραιϊκής κοινωνίας του Μεσοπολέμου. *Μια περιήγηση στο χώρο του υποκόσμου και της πορνείας του Πειραιά*, είναι ο υπότιτλος στο βιβλίο του που κυκλοφόρησε από τις πειραιϊκές εκδόσεις Τσαμαντάκη, ένα μικρό εκδοτικό οίκο που ζωντανεύει με τις δράσεις του την τοπική πολιτιστική έρημο.

Σε τούτη την πόλη η φιλανθρωπία πήγαινε χέρι-χέρι με την εκπόρνευση των γυναικών. Η ίδια τάξη των εμπόρων και των βιομηχάνων η οποία έκτιζε στο γύρισμα του αιώνα ορφανοτροφεία και σχολεία διαπόρους κορασίδας, η ίδια οργάνωνε και το γκέτο των πορνείων στα Βούρλα. Το δημοτικό συμβούλιο, οι εργολάβοι, οι προεστοί του Πειραιά, και βεβαίως οι αρχές ασφάλειας της πόλης διώκτες και προαγωγοί μαζί ή μεσάζοντες, μπλεγμένοι σε αυτό το αλισβερίσι της ερωτικής εκμετάλλευσης γυναικών, φιγουράρουν στο βιβλίο του Πισιμίση. Ήταν μια εποχή που το trafficking δεν είχε τα σημερινά χαρακτηριστικά. Προσφυγοπούλες, αργότερα μετανάστριες από τα χωριά, άνεργες γυναίκες εκχωρούσαν το σώμα τους ως εμπόρευμα, στριμωγμένες από τη φτώχεια σε μια κάστα επίσης φτωχοδιαβόλων, των μαστροπών και των μικροσυμμοριών που λίμιναζαν γύρω από το λιμάνι, στις εργατογειτονιές. Η καλή κοινωνία της πόλης επόπτευε και κάποιες φορές συμμετείχε με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στην εκμετάλλευση.

Η λαϊκή κουλτούρα αντιμετώπισε αυτά τα κορίτσια με σεβασμό. Αλλά τους εκμεταλλευτές τους με απαξία. Χλεύαζε τους κρυμμένους πίσω από τη σκοτεινιά των καμπαρέ, επώνυμους και πλούσιους πελάτες, συμπαθούσε όμως τους πολυπληθείς ναυτικούς που κρατούσαν τα πρωτεία της πελατείας της Τρούμπας.

Ο Πισιμίσης τολμά μία λαογραφική παράθεση αναμνήσεων, διηγήσεων, μία καταγραφή πρωταγωνιστών και γεγονότων που εικονογραφούν τον πειραιϊκό υπόκοσμο πριν από τη δικτατορία. Δεν είναι ιστορικός, δεν είναι εθνολόγος, είναι συγγραφέας, συλλέκτης πειραιϊκών αναμνήσεων, λαϊκός ζωγράφος και το

δηλώνει. Το βιβλίο δεν είναι ένα επιστημονικό σύγγραμμα. Είναι όμως ένα πρώτο corpus στοιχείων, κατάθεση βιωμάτων και περιγραφών προς ανασυγκρότηση της χαμένης ανάμνησης. Ένα μικρό βιβλίο που ανασύρει τα δύο παλιά εκείνα άβατα, τη Τρούμπα και τα Βούρλα με τους ανθρώπους τους από τη λήθη.

Τα “χαμαιτυπικά” παραπήγματα στήθηκαν στο λιμάνι πολύ νωρίς. Κάπου ανάμεσα στα βουλευάρτα του μεγαλόπνοου πολεοδομικού σχεδίου του 1834, μαζί με το τελωνείο, τις αγορές, τα μέγαρα, τους ναούς, μαζί με τις νέες συνοικίες, τη Χιώτικη και την Υδραϊκή. Με δέκα “δημόσιες κοπέλες” καταγεγραμμένες την πρώτη χρονιά της ίδρυσης της πόλης, 19 λίγα χρόνια αργότερα, το 1848, ηλικιών από 15 έως 41 ετών. Το 1867 ο Δήμος Πειραιά ανέλαβε με απόφαση του δημοτικού του συμβουλίου την εξυγίανση της πόλης – μετά από διαμαρτυρίες των κατοίκων – και την ανέγερση οργανωμένου οίκου ανοχής εκτός των ορίων της. Έτσι γεννήθηκαν τα Βούρλα, ένα γκέτο με δωματιάκια και αστυνομική φρουρά, για εβδομήντα περίπου πόρνες, με τις ματρόνες και τους αγαπητικούς τους, στην καρδιά της μετέπειτα Δραπετσώνας.

Μελίνα Μερκούρη στο *Ποτέ την Κυριακή* (1960). Σκηνοθεσία Ζυλ Ντασέν.

Η επιστροφή της πορνείας από την άκρη του αστικού κέντρου στον πυρήνα του, στην Τρούμπα συνέβη κατά τη διάρκεια του πολέμου. Σχετίζεται με την εξαθλίωση του πληθυσμού που έφερε ο λιμός και οι βομβαρδισμοί του 1941 και 1944. Η συνοικία που προέκυψε από τον εποικισμό των Χίων στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η καλύτερη της εποχής της, μια γειτονιά διώροφων και τριώροφων αρχοντικών με εμπορικά στο ισόγειο, με ξενοδοχεία και καφενεία στο θαλάσσιο μέτωπο, ήταν αυτή που απλώνεται και στις μέρες μας, ανάμεσα στους δύο ναούς του λιμανιού, τον Άγιο Σπυρίδωνα και τον Άγιο Νικόλαο κατά μήκος της ακτής Μιαούλη και των οδών Φύλωνος και Νοταρά. Αυτή η γειτονιά μαζί με τις υπόλοιπες που βλέπουν στη θάλασσα του λιμανιού υπέστη εκτεταμένες καταστροφές από τις βόμβες της γερμανικής και της συμμαχικής αεροπορίας. Χιλιάδες Πειραιώτες εγκατέλειψαν τα βράδια των αεροπορικών επιδρομών, την πόλη και κατέφυγαν στα βόρεια. Το ρεύμα της φυγής των αστών Πειραιωτών προς πιο ευπρεπείς περιοχές του λεκανοπεδίου είχε αρχίσει από την εποχή του '22, όταν οι προβλήτες, οι πλατείες και οι άδειοι λόφοι πλημμύρισαν από το προσφυγομάνι, τα παραπήγματα τους με τους αμανέδες και τις βαρειές οσμές των φαγητών τους. Οι καλοβουλευμένοι Πειραιώτες έμποροι και εργοστασιάρχες, γιοί και εγγονοί προσφύγων, που είχαν κι' αυτοί καταφύγει στον Πειραιά άλλοτε, δεν άντεξαν τη συνύπαρξη με την αταξία και την Ανατολή. Εγκατέλειψαν για την Αθήνα, την Κηφισιά, το Μαρούσι, αργότερα τη Βούλα, τη Γλυφάδα. Άφησαν τα εργοστάσια τους, τα γραφεία τους και τα εμπορικά τους εδώ και ανεβοκατέβαιναν με τις “κούρσες”, σπάνια με τον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο.

Η γειτονιά των κόκκινων φαναριών απλώθηκε σε αυτό ακριβώς το λαμπρό κομμάτι του Πειραιά. Εκεί που ο ναύαρχος Ανδρέας Μιαούλης είχε κτίσει το αρχοντικό του, επιδεικτικά επάνω στα ερείπια του μοναστηριού του Αγίου Σπυρίδωνα, αυτό που βομβάρδισε το “Καρτερία”, του στόλου των επαναστατών (ναι! βομβάρδιζαν και ορθόδοξα μοναστήρια οι Έλληνες το '21). Ο τόπος περιγραφόταν από τις ευπαρουσίαστες πλατείες και τους δύο κήπους, τον Τινάνειο και την Τερψιθέα. Οι εσωτερικοί δρόμοι, καταλήφθηκαν από πορνεία, καμπαρέ κινηματογράφους απαγορευμένων ταινιών. Τα ξενοδοχεία που υπήρχαν υποβαθμίστηκαν. Στη δημιουργία της Τρούμπας έπαιξε ρόλο και η κατάργηση, το 1937, των Βούρλων ως ελεγχόμενου πορνείου με τη μορφή σχεδόν κρατικής υπηρεσίας. Το γκέτο καταργήθηκε και μετατράπηκε σε δικαστικές φυλακές. Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου υπήρξε μία από τις φυλακές πολιτικών κρατούμενων της Αθήνας. Από εκεί απέδρασαν τον Ιούλιο του 1955, εικοσιεπτά κρατούμενοι κομμουνιστές. Αυτή είναι μια άλλη αφήγηση, που πιάνει ο Βασίλης Πισιμίσης. Με μία ανισοβαρή μεν για το βιβλίο, αλλά πολύτιμη για την ιστοριογραφία διήγηση 37 σελίδων, περιγράφει μέρα-μέρα τη μυθιστορηματική απόδραση των Βούρλων. Είναι το τελευταίο κεφάλαιο της περιγραφής και της πραγματικής διαδρομής του πορνείου-φυλακής.

Μαίρη Χρονοπούλου στο Κόκκινα Φανάρια (1964). Σκηνοθεσία Βασίλης Γεωργιάδης.

Τα καμπαρέ και τα “σπίτια” είχαν αρχίσει να ξεφυτρώνουν στην Τρούμπα, κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Με πελάτες Γερμανούς και μαυραγορίτες. Με το τέλος του πολέμου η νυχτερινή αναψυχή κυριάρχησε σε όλη την περιοχή. Ο πληθυσμός της Τρούμπας έφθασε στις 500 γυναίκες, ενώ όποτε ελλιμενιζόταν ο 6^{ος} Αμερικανικός Στόλος στον Πειραιά ο αριθμός περιστασιακά ανέβαινε. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι νεαρές παραδουλεύτρες της Αθήνας αλλά και πόρνες της επαρχίας, κατέβαιναν στον Πειραιά για ένα καλό έκτακτο μεροκάματο.

Σημειώνεται ακόμη η ψήφιση του νόμου για απαγόρευση των ομαδικών οίκων ανοχής επί κυβέρνησης Κ. Καραμανλή και υπουργίας Λίνας Τσαλδάρη το 1954, ως σημείο τομής. Σύμφωνα με εκείνο τον νόμο, τα πορνεία υποχρεωτικά στέγαζαν όχι περισσότερες από δύο εκδιδόμενες γυναίκες. Αυτό φαίνεται ότι περιόρισε τη βαριά σωματεμπορία και την εκμετάλλευση από τις ματρώνες και οδήγησε σε μία σχετική

αυτονόμηση των γυναικών. Απλώνοντας βεβαίως την Τρούμπα ακόμη περισσότερο, καθώς τα εκατοντάδες κορίτσια της γειτονιάς άνοιξαν και νέα μικρά δικά τους “σπίτια”, όχι χωρίς συγκρούσεις με τις μεγαλοτσατσάδες που επιχειρούσαν το μάντρωμα εισπράττοντας τη μερίδα του λέοντος από την εκπόρνευση.

Οι νεορεαλιστές του ελληνικού κινηματογράφου χτύπησαν φλέβα στη γειτονιά που είχε γίνει πια θρύλος. Ο Πισιμίσης, εκτός όλων των άλλων, ακολουθεί και τα γυρίσματα των ταινιών στη Τρούμπα αλιεύοντας από τη φιλμογραφία. Η Ίλια και η αυτονόμηση της από το αφεντικό της, η χειραφετημένη Μελίνα μέσα από την κάμερα του Ζυλ Ντασέν που υμνεί τον Πειραιά, το λιμάνι του, τους ναυτικούς και την απελευθέρωση της γυναίκας μέσα στις πιάτσες της νύχτας και τα καρνάγια του Περάματος. Ο Μάνος Χατζηδάκης βρισκόταν στο πιάνο παίζοντας μια μουσική που λίγοι θυμούνται ότι γράφτηκε για την Τρούμπα. Τα “Παιδιά του Πειραιά” για την ταινία “Ποτέ την Κυριακή” του 1960. Ακολούθησαν η “Συνοικία το Όνειρο” (1961) του Αλεξανδράκη με τη μουσική του Μίκη, τα απαγορευμένα ρεμπέτικα στις “Πασχαλιές” (1962) του Χατζηδάκη, τα “Κόκκινα Φανάρια” (1963) με “του λιμανιού το καλντερίμι...” του Ξαρχάκου. Η φτώχεια, η παραβατικότητα, η ζωή των κατατρεγμένων, οι παράγκες των προσφύγων και τα καταγώγια του λιμανιού, οι καημοί και τα τραγούδια τους εισήλθαν στον επίσημο πολιτισμό.

Ο Αριστείδης Σκυλίτσης, αμέσως μετά την πραξικοπηματική κατάληψη της δημαρχιακής καρέκλας, το 1967, οργάνωσε τον εξευγενισμό – gentrification όπως ονομάζεται σήμερα στη διεθνή γλώσσα των πολεοδόμων. Έκλεισε την Τρούμπα, κατεδάφισε τα ρημαγμένα νεοκλασικά σύμβολα της προηγούμενης εποχής, το “Ρολόϊ”, τη Ράλλειο Σχολή, τη Δημοτική Αγορά, το Β' Γυμνάσιο Αρρένων. Εξαφάνισε τις σπηλιές και τους τεκέδες του ρεμπέτικου και εξυγίανε κατά την αντίληψη του το κέντρο της πόλης. Η ιδιωτική πρωτοβουλία ολοκλήρωσε την καταστροφή υποβοηθούμενη από το αναγκαστικό διάταγμα του Στ. Παττακού για αύξηση των υψών των οικοδομών στην πρωτεύουσα. Έπεσαν οι επαύλεις της Καστέλλας και του Νέου Φαλήρου, τα μέγαρα της Ζέας, του Βρυώνη και του κέντρου, τα περισσότερα νεοκλασικά ξενοδοχεία. Ο Πειραιάς άλλαξε πρόσωπο, εκσυγχρονίστηκε, το τοπίο του 19^{ου} αιώνα εξαφανίστηκε μέσα σε ελάχιστα χρόνια, οι ακτές του καταλήφθηκαν από πολυκατοικίες και καταστήματα αναψυχής, τα μέτωπα του λιμανιού από πολύωροφα κτίρια γραφείων των ναυτιλιακών εταιρειών.

Η πορνεία μετακινήθηκε στη λεωφόρο Συγγρού και στα μαγαζιά της παραλιακής, ακολουθώντας τα πρώτα χρόνια τους ναύτες του 6^{ου} στόλου ως τη Γλυφάδα. Στη συνέχεια απλώθηκε στις περισσότερες ζώνες νυχτερινές διασκέδασης συγκεκαλυμμένη ή όχι. Η διακίνηση ναρκωτικών ουσιών στην Καλλιθέα, στο Πέραμα, στο Περιστερι, στο Αιγάλεω, στην Ομόνοια στα Εξάρχεια. Όσο για τη φτώχεια και την ανεργία παρέμεινε με τα πάνω και τα κάτω της στα δυτικά του Πειραιά όπου βρισκόταν από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ακολουθώντας τους οικονομικούς ρυθμούς της ναυτιλίας και της βιομηχανίας.

Η πόλη δεν βγήκε από την κρίση της. Κρίση κοινωνική, οικονομική, κρίση του πολιτισμού της, κρίση του αστικού περιβάλλοντος, της καθημερινότητας των κατοίκων της. Το κύμα φυγής των μεγαλοαστών προς τα καλά προάστια συνεχίστηκε. Αυτοί που δεν έφυγαν είναι όσοι δεν μπορούσαν να το κάνουν, ο μεγάλος πληθυσμός της πόλης. Ούτε καθάρισαν οι δρόμοι. Καθάρισαν για λίγο όσο χρειαζόταν μέχρι να τινάξει στον αέρα, ο δήμαρχος της χούντας, τον δημοτικό προϋπολογισμό με ανεκδιήγητες σπατάλες αφήνοντας χρέη που ταλαιπωρούσαν την πόλη, πολύ μετά τη μεταπολίτευση. Τα λιμάνια πάντως δεν καθαρίζουν όσο είναι λιμάνια, πουθενά στον κόσμο, αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία.

Η κοινή γνώμη του Πειραιά σήμερα καλείται να πιστέψει ότι για την ερήμωση του ιστορικού κέντρου και της αγοράς, για την υποβάθμιση των περιοχών κατοικίας, για τα μαγαζιά που κλείνουν, για την ανεργία και τη φτώχεια φταίνε οι νέοι απόβλητοι. Οι έγχρωμοι μικροπωλητές του παζαριού της Αλιπέδου, οι χρήστες του OKANA της οδού Νοταρά, και τα παιδιά των φαναριών. Το 1967 συνέβαινε κάτι ανάλογο.

Πειραιάς, Οκτώβριος 2010